

Το ρεύμα του «μπολσεβικισμού»

Ένα σχέδιο για την εμφάνιση, τη φυσιογνωμία και την εξέλιξή του την περίοδο του Μεσοπολέμου

Το παρόν κείμενο επιχειρεί να εξετάσει με βάση τα κείμενα του Λένιν τα θεμέλια πάνω στα οποία διαμορφώθηκε ο μπολσεβικισμός και στη συνέχεια τη διεθνή επέκτασή του μέσω της διαδικασίας της «μπολσεβικοποίησης».

Λαμβάνονται υπόψη οι ιστορικές συνθήκες και αντιπαραθέσεις στο εσωτερικό του κομμουνιστικού κινήματος και τελικά οι βασικές διαφορετικές εκδοχές και μορφές του μπολσεβικισμού που αναδύθηκαν την περίοδο του Μεσοπολέμου. Τέλος, γίνεται μια περιορισμένη αναφορά στον μεσοπολεμικό μπολσεβικισμό της Ελλάδας.

γράφει ο ΚΩΣΤΑΣ ΠΑΛΟΥΚΗΣ*

Η Ρωσική Επανάσταση και η διαμόρφωση του μπολσεβικισμού

Με τη νίκη του κόμματος του Λένιν στη Ρωσία, η έννοια του κομμουνισμού αποκτά ένα νέο περιεχόμενο, καθώς ταυτίζεται πλέον –σε μεγάλο βαθμό– με τον «μπολσεβικισμό». Ο νέος αυτός κομμουνισμός μαζί με τις προεπαναστατικές του καταβολές αναδεικνύεται σε ένα

νέο ιδεολογικό, αξιακό, πολιτικό και οργανωτικό ρεύμα, το οποίο εμφανίζεται διεθνώς ως ριζικά ανταγωνιστικό τόσο απέναντι στα αστικά όσο όμως και στα μέχρι τότε σοσιαλιστικά, κομμουνιστικά και αναρχικά ρεύματα. Το περιεχόμενο αυτό του νέου κομμουνισμού έχει διπλή βάση, την οργανωτική και την πολιτική πλευρά, οι οποίες αλληλοδιαπλέκονται, αλλά και αυτονομούνται ως διακριτά πεδία.

Δύο σημαίνοντα ρήγματα παίζουν σημαντικό/καθοριστικό ρόλο στον ετεροκαθορισμό και στον αυτοκαθορισμό στη συνέχεια του προεπαναστατικού μπολ-

* Διδάκτορας Νεότερης Ιστορίας,
Πανεπιστήμιο Κρήτης

σεβικισμού. Το ρωσικό αφορά τη διαμάχη στο εσωτερικό της ρωσικής Σοσιαλδημοκρατίας ανάμεσα στην ομάδα της *Ίσκρα* και τους λεγόμενους «οικονομιστές» και αργότερα τους «μενσεβίκους» και καθορίζεται από τις συνθήκες της τσαρικής απολυταρχίας. Το διεθνές αφορά την αντιπαράθεση της ρωσικής Σοσιαλδημοκρατίας με την πλειονότητα των σοσιαλδημοκρατικών κομμάτων στον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο. Επιπλέον, οι Ρώσοι κομμουνιστές πραγματεύονται εκ νέου σημαντικά στοιχεία της μαρξιστικής σκέψης και της επαναστατικής πολιτικής κόντρα στην τότε «μαρξιστική ορθοδοξία», την οποία, συνειδητά, οι Ρώσοι επαναστάτες αντικαθιστούν –στην πορεία– με τη δική τους «μαρξιστική-λενινιστική ορθοδοξία».

Συγκεκριμένα, στο βιβλίο του *Τι να κάνουμε*; ο Λένιν ορίζει για πρώτη φορά ένα εναλλακτικό σχέδιο αντιπαραθετικό στην επικρατούσα «οικονομίστικη», όπως τη χαρακτηρίζει, μορφή οργάνωσης της Σοσιαλδημοκρατίας. Σύμφωνα με την οικονομίστικη λογική, οι επαναστάτες οφείλουν να καθοδηγούν με πολιτικά αιτήματα και να πολιτικοποιούν τον αγώνα της εργατικής τάξης και όχι να υποτάσσονται σε αυθόρμητα οικονομικά αιτήματα, «οικονομίστικους» αγώνες τρεϊντιουνίστικου χαρακτήρα. Αυτό επιτυγχάνεται με την «οργάνωση ολόπλευρων πολιτικών αποκαλύψεων», ώστε να πολιτικοποιούνται πραγματικά οι εργάτες στη συνείδησή τους. Ως πολιτικοποίηση ορίζεται η αποκτημένη ικανότητα των εργατών «ν' απαντούν σ' όλες χωρίς εξαίρεση τις περιπτώσεις αυθαιρεσίας και καταπίεσης, βίας και κατάχρησης» από σοσιαλδημοκρατική κι όχι από οποιαδήποτε άλλη σκοπιά. Στόχος δεν είναι να δημιουργηθούν λαϊκοί ρήτορες που θα εκμεταλλεύονται την όποια αντίθεση, αλλά μια εμπροσθοφυλακή που θα οδηγεί την εργατική τάξη «στη σκέψη ότι είναι άχρηστο ολόκληρο το πολιτικό καθεστώς». Για τον Λένιν ο στόχος της επανάστασης ιεραρχείται πρώτα και αντίστροφα σε σχέση με οποιοδήποτε θέμα, η ενασχόληση με το οποίο θα πρέπει σε κάθε στιγμή να

οδηγεί σε αυτή τη σκέψη (Λένιν, 2013: 85-121).

Η ρωσική Σοσιαλδημοκρατία, πιστή στην επικρατούσα τότε εξελικτιστική ανάγνωση του Μαρξ (Marx), θεωρούσε ότι η σοσιαλιστική επανάσταση είναι δυνατή μόνο σε μια χώρα με ανεπτυγμένο τον βιομηχανικό καπιταλισμό. Αντίθετα, το επαναστατικό κίνημα στη Ρωσία πριν από την εμφάνιση του μαρξισμού επέμενε πως ήταν δυνατό το πέρασμα στο σοσιαλισμό και χωρίς την ανάπτυξη του καπιταλισμού, βασισμένο στις κολεκτιβιστικές παραδόσεις των χωρικών. Ο Λένιν και οι Μπολσεβίκοι, αντιπαρατιθέμενοι και με τις δύο αντιλήψεις, τις υπερβαίνουν θεωρώντας ότι είναι δυνατόν να πραγματοποιηθεί μια προλεταριακή επανάσταση σε συμμαχία με τους χωρικούς στη Ρωσία. Καθοριστικός παράγοντας σε αυτή τη θεωρητική και πολιτική τομή για τη δυνατότητα της επανάστασης στη Ρωσία, αλλά και στη διαμόρφωση του μπολσεβικισμού υπήρξε η Επανάσταση του 1905, οπότε τέθηκε για πρώτη φορά στη ρωσική κοινωνία το όραμα της πολιτικής ελευθερίας, εμφανίστηκε η μορφή των Σοβιέτ ως οργάνου των αντι-

προσώπων των εργαζομένων, των στρατιωτών και των αγροτών και έγινε χρήση της επαναστατικής βίας. Αναπτύχθηκε η θεωρία της δικτατορίας του προλεταριάτου ως μεταβατικής διαδικασίας στο πέρασμα από την επανάσταση προς τον κομμουνισμό. Τη θεωρία αυτή θα ολοκληρώσει ο Λένιν στο έργο του *Κράτος και Επανάσταση* το 1917.

Σημαντική τομή στη διαμόρφωση του μπολσεβίκικου ρεύματος συνιστά η πρόταση των Μπολσεβίκων για το κόμμα «νέου τύπου». Το κόμμα «νέου τύπου» αποτελεί ένα νέο μοντέλο κομματικής οργάνωσης, το οποίο καθίσταται διεθνώς πρότυπο επαναστατικής οργάνωσης. Τα κριτήρια γι' αυτό τέθηκαν και περιγράφηκαν από τον Λένιν αρκετά νωρίς, στα 1901-02, στο έργο του *Τι να κάνουμε;*, αλλά και σε μια σειρά άρθρα, επιστολές, κείμενα και λόγους του. Το ίδιο το βιβλίο και οι απόψεις του Λένιν βρήκαν μεγάλη απήχηση στο εσωτερικό της ρωσικής Σοσιαλδημοκρατίας και, έτσι, με βάση τα κριτήρια που έθετε συγκροτήθηκε γύρω από την εφημερίδα *Ίσκρα* μια οργάνωση «επαγγελματιών επαναστατών». Υπερθεματίζεται ο «συ-

γκεντρωτισμός» έναντι της «ελευθερίας κριτικής» στο εσωτερικό του κόμματος. Η ελευθερία που αναγνωρίζεται είναι η προσωπική ελευθερία ως προς την επιλογή της στράτευσης σ' αυτό. Μέσα στο κόμμα πρέπει να επικρατεί μία και μοναδική «θεωρία». Η «ελευθερία κριτικής» ταυτίζεται με τον «εκλεκτικισμό» και την «έλλειψη αρχών». Τονίζεται η πρωτοκαθεδρία της «επαναστατικής θεωρίας» έναντι του «επαναστατικού κινήματος» και θεωρείται προϋπόθεσή του, ενώ το κίνημα θεμελιώνεται στη σχέση πρωτοπόρας θεωρίας-πρωτοπόρου κόμματος, το οποίο εκπληρώνει συλλογικά το ρόλο του πρωτοπόρου αγωνιστή. Σημειώνεται ο διεθνής χαρακτήρας που πρέπει να λάβει το κίνημα και ως εκ τούτου η ανάγκη αξιοποίησης της διεθνούς εμπειρίας από το κάθε εθνικό τμήμα. Υπογραμμίζεται η καθοριστικότητα της συνειδητότητας έναντι του αυθόρμητου. Συγκεκριμένα, καταδεικνύεται ο ρόλος των διανοουμένων αστικής καταγωγής στη διαμόρφωση της σοσιαλιστικής θεωρίας, καθώς ο Λένιν διατυπώνει τη θέση ότι «η σοσιαλιστική συνείδηση είναι κάτι που έχει εισαχθεί στην ταξική πάλη του προλεταριάτου και όχι κάτι που γεννήθηκε αυθόρμητα απ' αυτήν». Συνεπώς «ρόλος της Σοσιαλδημοκρατίας είναι να μπάσει στο προλεταριάτο τη συνείδηση της θέσης του και τη συνείδηση του καθήκοντός του». Όλα αυτά τα κριτήρια διαμορφώνουν μια άποψη-πρόταση για το χαρακτήρα του κόμματος, την αναγκαιότητα διαμόρφωσης ενός «ισχυρού» κόμματος «δοκιμασμένου στον πολιτικό αγώνα με σταθερές αρχές» και «αυστηρό πρόγραμμα» που «δε θα υποκλίνεται στο αυθόρμητο» και θα είναι ικανό «να καθοδηγεί όλο το κίνημα» (Λένιν, 2013: 11-65).

Κομβικό θέμα στην οργάνωση του πρότυπου κόμματος είναι η διαχείριση του δυναμικού των μελών και η συγκεντρωτική οργάνωση. Τρία κριτήρια είναι σημαντικά: «ο πιο αυστηρός συνωμοτισμός, η πιο αυστηρή επιλογή των μελών και ο καταρτισμός εξ επαγγέλματος επαναστατών». Η συγκεντρωτική κεντρική οργάνωση θα πρέπει να έχει συνολική

εποπτεία και εικόνα της κομματικής δουλειάς και να καθορίζει κεντρικά την πολιτική τακτική. Ειδικευμένα επαγγελματικά στελέχη θα έχουν κεντρικό ρόλο ώστε να εφαρμόζεται η πολιτική αυτή. Καθοριστικές προϋποθέσεις για αυτόν το στόχο είναι: άνθρωποι του κόμματος να βρίσκονται σε κάθε κοινωνικό χώρο και να αναλαμβάνουν την προπαγάνδα, τη ζύμωση, την ανάπτυξη αγώνων και την οργανωτική δουλειά· να διαμορφωθούν επαγγελματίες επαναστάτες που θα φέρουν την προσωπική τους, αλλά και τη συλλογική κομματική εμπειρία και θεωρία, ώστε να μπορούν να οργανώνουν μακροπρόθεσμα, επαγγελματικά και οργανωμένα, την πάλη. Με αυτό τον τρόπο θα εξαλειφθεί ο «χειροτεχνισμός»¹, που θεωρείται μεγάλη αδυναμία της Σοσιαλδημοκρατίας, και η δυνατότητα της αστυνομίας να διαλύει τις επιτυχίες συλλαμβάνοντας τους ηγέτες. Ο Λένιν διακρίνει τα επίπεδα της οργάνωσης των εργατών διαχωρίζοντας με σαφήνεια το πολιτικό-κομματικό από το συνδικαλιστικό. Καταφέρεται εναντίον των απόψεων περί «πλατιάς οργάνωσης», δηλαδή με ανοιχτές δομές, σε περιβάλλον αυταρχικών καθεστώτων, όπως το ρωσικό, και υποστηρίζει την αναγκαιότητα συνωμοτικής δράσης. Στόχος είναι «να ανεβούν οι εργάτες στο επίπεδο των επαναστατών» και σε καμία περίπτωση να «κατεβαίνουν οι επαναστάτες» στο επίπεδο της «εργατικής μάζας» (Λένιν, 2013: 121-184). Τέλος, η ύπαρξη μιας κεντρικής πανεθνικής εφημερίδας του Κόμματος ανάγεται στη ραχοκοκαλιά της δράσης του Κόμματος.

Οι αντιλήψεις αυτές δέχονται ισχυρές επικρίσεις στο εσωτερικό της ρωσικής Σοσιαλδημοκρατίας από τη μεριά των λεγόμενων «οικονομιστών», οι οποίοι κατηγορούν την ομάδα του Λένιν για «δογματισμό». Σύμφωνα όμως στις αποφάσεις του 2ου Συνεδρίου του Σοσιαλδημοκρατικού Εργατικού Κόμματος Ρωσίας (ΣΔΕΚΡ) (17/7-10/8 1903) θα επικρατήσουν οι απόψεις της πλειοψηφίας του

Λένιν έναντι της μειοψηφίας του Μαρτόφ, χωρίζοντας τους Ρώσους σοσιαλδημοκράτες σε Μπολσεβίκους και Μενσεβίκους. Εκείνο που εντυπωσιάζει εξαιρετικά στις αντιπαραθέσεις στο εσωτερικό του ρωσικού κόμματος είναι –όπως και ο ίδιος ο Λένιν άλλωστε παραδέχεται– πως τα κυριότερα ζητήματα διαφωνίας γύρω από τα οποία ορίζονται τα στρατόπεδα δεν είναι θέματα προγράμματος αλλά οργάνωσης.

Με βάση αυτές τις αποφάσεις οργανώνεται το νέο μπολσεβίκικο κόμμα και γεννιέται ο μπολσεβικισμός. Στο 2ο Συνέδριο, ένα δευτερεύον οργανωτικό ζήτημα, η έννοια του μέλους, αναδεικνύεται στο βασικό διαχωριστικό στοιχείο μεταξύ πλειοψηφίας και μειοψηφίας, καθώς αποκαλύπτει το βάθος των πολιτικών διαφωνιών. Θεμελιώνεται η οικοδόμηση ενός «από τα πάνω προς τα κάτω» στενού κόμματος και προάγεται συνειδητά μια ρητορική υπέρ του συγκεντρωτισμού και ενάντια στην αυτονομία. Ένας «μεγάλος κομματικός δεσμός» αντικαθιστά τα «υπολείμματα παλιών δεσμών», που απαξιώνονται ως «δεσμοί του πνεύματος των στενών ομίλων» (Λένιν, 1985: 193). Το νέο αυτό κόμμα κατηγορείται από την αντιπολίτευση για τερατώδη συγκεντρωτισμό που εκμηδενίζει τα κατώτερα όργανα. Κατηγορείται ότι συλλαμβάνει τον εαυτό του ως μοναδικό εκφραστή της εργατικής τάξης και γι' αυτό το κόμμα θεωρεί αναγκαίο ότι: «οχεδόν όλη η τάξη (και σε καιρό πολέμου και σε καιρό εμφυλίου πολέμου, απόλυτα όλη η τάξη) πρέπει να δρα κάτω από την καθοδήγησή του». Ο Λένιν ορίζει ως απαραίτητη τη συνωμοτική δουλειά παράλληλα με τη νόμιμη. Η νόμιμη δουλειά θεωρείται προϋπόθεση της μαζικοποίησης και της αποτελεσματικότητας, και διαχωρίζεται οργανωτικά από τις συνδικαλιστικές οργανώσεις και τους ομίλους. Ο Λένιν αντιμετωπίζει τα τελευταία ως ένα σύνολο νόμιμων μετώπων που θα περιβάλλουν την κομματική οργάνωση. Ο ίδιος ορίζει και αντιπαραθέτει τον μικροαστικό ατομικισμό με αυτό που ορίζει ως προλεταριακή πειθαρχία αναγνωρίζοντας

1. Έτσι η μετάφραση του όρου από τις εκδόσεις Σύγχρονη Εποχή.

στις δύο τάξεις μια δομική αλληλοαποκλειόμενη και ανταγωνιστική ψυχολογία (Λένιν, 1985).

Στην πράξη, η θεωρία του Λένιν για το Κόμμα αναπτύχθηκε κατά τη διάρκεια της πιο σκληρής παρανομίας. Αλλά, όταν το 1905 το Κόμμα βγήκε από την παρανομία, προσαρμόσε την αντίληψή του αμέσως. Αυτό μπορεί κανείς να το μελετήσει στο δοκίμιό του το 1905 για την ανασυγκρότηση του Κόμματος. Σ' αυτό το δοκίμιο ο Λένιν πηγαίνει τόσο μακριά, ώστε δέχεται ακόμη και τις γενικές δημοσκοπήσεις των μελών εντός του κόμματος για σημαντικά ζητήματα που διχάζουν (Λένιν, 2009). Βέβαια, και ο ίδιος ο Λένιν, ακόμη και στις *Δύο τακτικές της Σοσιαλδημοκρατίας* (1905), υιοθετεί μια λογική σταδίων, που διαπερνά τους Μπολσεβίκους μέχρι και πριν από την Οκτωβριανή Επανάσταση (ή τουλάχιστον μέχρι ο Λένιν να γράψει τις *Θέσεις του Απρίλη*, έως δηλαδή τον Απρίλη του 1917) (Λένιν, 2009).

Το βιβλίο του Λένιν *Ένα βήμα μπρος, δύο βήματα πίσω* έρχεται να περιγράψει το 2ο Συνέδριο και τις διαφωνίες στο εσωτερικό του. Αναδεικνύοντας τις επιχειρηματολογίες και τους αντιθετικούς διαλόγους των φραξιονιστικών στρατοπέδων, αποσαφηνίζει το στίγμα και ξεκαθαρίζει τις αρχές του νέου ρεύματος. Το σχίσμα Μπολσεβίκων-Μενσεβίκων παραμένει ανοιχτό ως το 1912, όταν οι Μπολσεβίκοι διακήρυσαν ότι συγκροτούν ανεξάρτητο κόμμα, που το αποκάλεσαν ΣΔΕΚΡ των Μπολσεβίκων.² Ταυτόχρονα, η διαμάχη στο εσωτερικό του ΣΔΕΚΡ μεταξύ επαναστατών και μεταρρυθμιστών σοσιαλδημοκρατών επεκτείνεται σε διεθνές επίπεδο. Κατ' αρχάς στο οργανωτικό ζήτημα τοποθετούνται όλοι οι σημαντικοί ηγέτες της Σοσιαλδημοκρατίας, με τη Ρόζα Λούξεμπουργκ (Rosa Luxemburg) να υπερασπίζεται ένα πιο ανοιχτό επαναστατικό κόμμα και τον Καρλ Κάουτσκι (Karl Kautsky) τη μαρξιστική ορθοδοξία (Λούξεμπουργκ, 1904· Γκρούπερ, 1985:

45-59· Kautsky, 1918· Massimo, 1990). Ήδη ο Λένιν με το βιβλίο του *Ο ιμπεριαλισμός, ανώτατο στάδιο του καπιταλισμού* αντιπαράκειται με τη θεωρία του υπεριμπεριαλισμού του Καρλ Κάουτσκι. Η αντιπαράθεση αυτή κορυφώνεται όταν όλοι οι σοσιαλδημοκράτες ψηφίζουν υπέρ των πολεμικών πιστώσεων στα Κοινοβούλια των χωρών τους. Αντικειμενικά η Β' Διεθνής διαλύθηκε αφού οι ηγέτες της και τα μέλη του Διεθνούς Σοσιαλιστικού Γραφείου (ΔΣΓ) βρέθηκαν σε εχθρικά μεταξύ τους αστικά πολεμικά στρατόπεδα. Το μπολσεβίκικο κόμμα διακηρύσσει τη χρεοκοπία της Β' Διεθνούς και συγκροτεί μαζί με όσα Σοσιαλδημοκρατικά Κόμματα και σοσιαλδημοκράτες αρνήθηκαν να στηρίξουν τις εθνικές κυβερνήσεις τη Διεθνή του Τσίμερβαλντ (Ελβετία) τον Σεπτέμβριο του 1915. Χαρακτήρισαν τον πόλεμο ιμπεριαλιστικό και επισήμαναν τη γενικότερη ανάγκη ο πόλεμος να συνδεθεί με την προοπτική του σοσιαλισμού.

Η νίκη τον Οκτώβριο του 1917 περιβάλλει με «επαναστατικό κύρος» τον μπολσεβικισμό. Παρ' όλα αυτά οι Μπολσεβίκοι απέτυχαν να ελέγξουν το κίνημα του Τσίμερβαλντ και γι' αυτό επιχείρησαν να το υπερβούν ιδρύοντας το 1919 μια νέα Διεθνή, την Κομμουνιστική, έχοντας ως συμμάχους μια μικρή μειοψηφία αγωνιστών και κομμάτων της Αριστεράς του Τσίμερβαλντ (Kirby, 1998: 15-30). Ο Ν. Μπουχάριν και ο Γ. Πρεομπραζένσκι κωδικοποιούν τα βασικά χαρακτηριστικά του νέου ρεύματος στο βιβλίο *Το αλφαβητάρι του κομμουνισμού*. Ο διεθνισμός, το αντιπολεμικό-αντιιμπεριαλιστικό κίνημα, η μετατροπή του πολέμου σε εμφύλιο πόλεμο, η έννοια της δικτατορίας του προλεταριάτου, η έννοια των Σοβιέτ, η κατάργηση του κράτους, η κομμουνιστική προοπτική, η συμμαχία προλεταριάτου-χωρικών, η ασυμβίβαστη πάλη εναντίον κάθε αντιπάλου, το δικαίωμα εθνικής αυτοδιάθεσης των εθνών είναι το πολιτικό πρόγραμμα των Μπολσεβίκων της επανάστασης, που εμπνέουν σε διεθνές επίπεδο.

2. Για την ιστορία του Κομμουνιστικού Κόμματος Ρωσίας βλ. Rothstein (1960), Trotsky (1904), Martov (1938).

Η Κομμουνιστική Διεθνής και το πρώτο κύμα μπολσεβικοποίησης των εθνικών κομμάτων

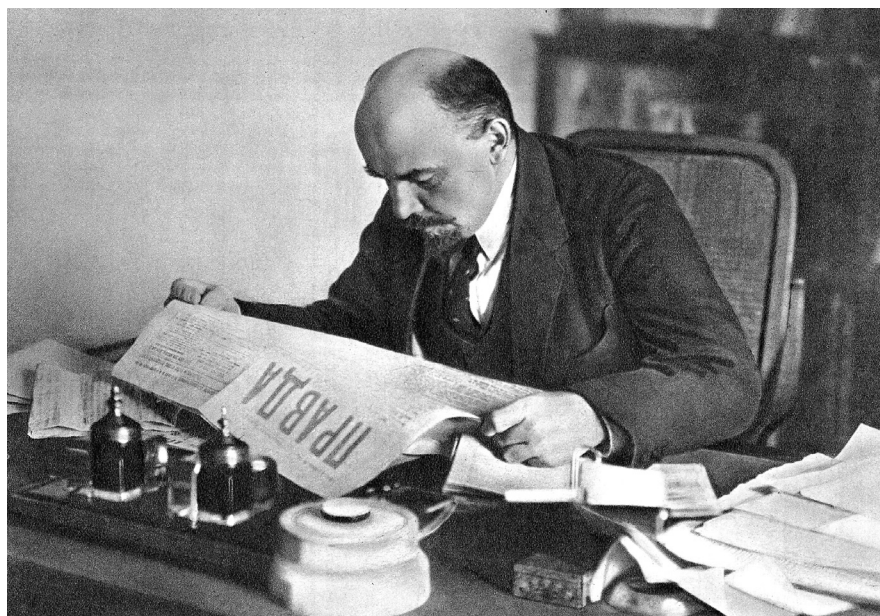
Η πρόκληση της διαχείρισης της εξουσίας, της οικοδόμησης του σοσιαλισμού και της εξαγωγής της επανάστασης σε άλλες χώρες επιδρά στο μπολσεβίκικο οργανωτικό μοντέλο και το μετασχηματίζει. Την ίδια περίοδο που η μετεπεναστατική σοβιετική κυβέρνηση αποκαθιστούσε κάποια μορφή ιδιωτικής ιδιοκτησίας στους μικρούς τομείς της οικονομίας μέσω της Νέα Οικονομικής Πολιτικής, η Κομμουνιστική Διεθνής ως «διεθνές κόμμα» καλούνταν να λάβει υπόψη τις αιτίες της ήττας της εργατικής τάξης στη Δύση το 1919-20 και της σταθεροποίησης του καπιταλισμού μετά τον Μεγάλο Πόλεμο και την Οκτωβριανή Επανάσταση. Ταυτόχρονα, καλούνταν να προσαρμοστεί στις νέες συνθήκες «κοινοβουλευτικής ειρήνης» που δημιουργήθηκαν μετά την υποχώρηση του επαναστατικού κινήματος διεθνώς. Παρ' ότι δημιουργήθηκαν κομμουνιστικά κόμματα σε όλες σχεδόν τις χώρες, ορισμένα εκ των οποίων ήταν μαζικά και ασκούσαν επιρροή στην εργατική τάξη της χώρας τους, η Σοσιαλδημοκρατία παρέμενε πλειοψηφικό ρεύμα και στις περισσότερες χώρες κυρίαρχο.

Αρχικά, στο 1ο Συνέδριο της νέας Διεθνούς συμμετείχαν λίγα κόμματα. Στο 2ο Συνέδριο της Κομμουνιστικής Διεθνούς όμως οι Ρώσοι κομμουνιστές αντιμετωπίζουν μια διαφορετική κατάσταση, καθώς μια σειρά κόμματα με διαφορετικά χαρακτηριστικά και παραδόσεις ζητούν να συνδεθούν με τη νέα Διεθνή. Οι Ρώσοι Μπολσεβίκοι θεώρησαν ότι, εφόσον βρέθηκαν οι ίδιοι στην «πρωτοπορία» του επαναστατικού κινήματος, όφειλαν να θέσουν τους όρους της στρατηγικής, αλλά και της οργάνωσης όλων αυτών των αριστερών κομμάτων της Σοσιαλδημοκρατίας. Ως εκ τούτου διακηρύσσουν 21 όρους που αποκρυσταλλώνουν το μπολσεβίκικο μοντέλο σε μια διεθνή πρόταση τους προς το αναγεννώμενο παγκόσμιο κομμουνιστικό κίνημα. Τα κόμματα τα

οποία επιθυμούσαν να συνδεθούν με την Κομμουνιστική Διεθνή όφειλαν να υιοθετήσουν όχι μόνο το πολιτικό περιεχόμενο, αλλά και τη δομή και τον τρόπο λειτουργίας του «μπολσεβίκικου» κόμματος. Ο ίδιος ο Ζηνόβιεφ διακήρυξε ότι η αποτυχία των εξεγέρσεων των εργατών το 1919-21 σε όλη την Ευρώπη δεν καθορίζεται μόνο από τις αντικειμενικές συνθήκες της καπιταλιστικής σταθεροποίησης, αλλά και από την υποκειμενική αποτυχία των νέων Κομμάτων να εφαρμόσουν στην πράξη την τεχνικές που έμαθαν από τους Μπολσεβίκους μετά από το 1903 (Eaden & Renton, 2002: 15). Ξεκινάει λοιπόν η διαδικασία η οποία ονομάστηκε «μπολσεβικοποίηση» ή «διαδικασία οικοδόμησης κόμματος». Η μπολσεβικοποίηση δεν θεωρήθηκε απλώς μια απλή μηχανιστική οργανωτική διαδικασία, αλλά ταυτόχρονα μια διαδικασία η οποία θα έπρεπε να καλυφθεί από μια ευρύτερη προσπάθεια θεωρητικής επιμόρφωσης των κομματικών μελών. Παρ' όλα αυτά σε πολλά κομμουνιστικά κόμματα το ζήτημα της οργανωτικής αναδιάρθρωσης πήρε πολλές φορές το προβάδισμα έναντι σημαντικών πολιτικών ζητημάτων (Eaden & Renton, 2002: 15).

Όσον αφορά το πολιτικό σκέλος των προϋποθέσεων των 21 όρων, τα κομμουνιστικά κόμματα όφειλαν να αποδεχτούν το σχήμα «της δικτατορίας του προλεταριάτου και της εξουσίας των Σοβιέτ», να αναγνωρίσουν την πορεία της Ρωσικής Επανάστασης ως ιδανική και πρότυπη επαναστατική διαδικασία την οποία οφείλουν να επαναλάβουν να αναγνωρίσουν την αναγκαιότητα της δράσης ενός Κομμουνιστικού Κόμματος που θα λειτουργεί ως πρωτοπορία μέσα στο προλεταριάτο ως τη βασική προϋπόθεση για την προετοιμασία και την επιτυχία μιας επανάστασης.

Οι κομμουνιστές θα έπρεπε να ασκήσουν σκληρή πολεμική αντιπαράθεση με τις άλλες αντιλήψεις μέσα στο αριστερό και εργατικό κίνημα. Η κύρια δραστηριότητα του κόμματος θα πρέπει να διοχετεύεται στα συνδικάτα και τα εργοστάσια. Για το σκοπό αυτό, δημιουργήθηκαν δύο τύποι οργάνωσης, η «παρά-

ταξη» και ο «πυρήνας». Οι παρατάξεις λειτουργούσαν σε όλες «τις οργανώσεις-συνδικάτα πρώτα στις προλεταριακές και έπειτα τις μη προλεταριακές» κάθε είδους (πολιτικές, επαγγελματικές, στρατιωτικές, συνεργατικές, σχολικές, αθλητικές κ.λπ.). Θα είναι ο μάντλας μεταβίβασης και εφαρμογής της γραμμής του κόμματος, αλλά και μηχανισμός ανάδρασης της κομματικής εμπειρίας. Τα μέλη της παράταξης έπρεπε να εργάζονται σε στενό συντονισμό μεταξύ τους και με την ηγεσία, να προετοιμάζουν την πολιτική τους πριν από τις συνεδριάσεις των σωματείων και να βρίσκονται σε πλήρη συμμόρφωση και πειθαρχία με την πολιτική του Κομμουνιστικού Κόμματος. Ο πυρήνας συγκροτούνταν από ομάδες μελών του Κόμματος σε κάποιο εργοστάσιο. Αυτοί αναλάμβαναν τις πολιτικές δραστηριότητες με οργανωμένο τρόπο, και επίσης να πειθαρχούν αυστηρά στις εντολές του Κόμματος. Τα κόμματα όφειλαν να αποδεχθούν την πλήρη υποταγή των κοινοβουλευτικών ομάδων στην Κεντρική Επιτροπή του Κόμματος· επίσης, την πείρα των Ρώσων Μπολσεβίκων, το συνδυασμό παράνομης και νόμιμης δράσης με την ίδρυση νόμιμων εφημερίδων και ομιλών, καθώς

και τη λειτουργία εφημερίδας, η οποία, όπως αναφέρθηκε και αλλού, ήταν πολύ σημαντική για τον μπολσεβικισμό. Ορίζεται μια πολύ αυστηρή διαδικασία «μπολσεβικοποίησης». Σε αυτήν οι σοσιαλδημοκράτες οι οποίοι υποστηρίζουν τις αρχές της Κομμουνιστικής Διεθνούς οφείλουν να ελέγξουν κάθε πόστο μέσα στο Κόμμα και να εξωθήσουν σε αποχώρηση τους υπερασπιστές της Β' Διεθνούς. Κατόπιν η Κομμουνιστική Διεθνής θα ελέγξει εάν εφαρμόστηκαν σωστά οι προϋποθέσεις και θα αναγνωρίσει το νέο κόμμα (Κομμουνιστική Διεθνής, 2007). Έτσι, προκύπτει το ιδεατό λενινιστικό κόμμα, που προετοιμάζεται ώστε σε έναν προσδοκώμενο μετεπαναστατικό εμφύλιο πόλεμο να μπορέσει να καταστεί μαχόμενο κόμμα και να καταλάβει την εξουσία. Η επανάσταση ως στόχος υποτάσσει όλες τις υπόλοιπες ενέργειες στο πεδίο της τακτικής. Το Κόμμα οφείλει να εκμεταλλεύεται τις ενδοταξικές αντιθέσεις του εχθρού και τις εντείνει με κάθε δυνατό μέσο και σε κάθε επίπεδο (συνδικαλιστικό, κινηματικό, προπαγανδιστικό, επιμορφωτικό, εκλογικό) το οποίο επιτρέπουν οι συσχετισμοί δύναμης.

Το 3ο Συνέδριο (1921) της Κομμου-

νιστικής Διεθνούς έριξε το σύνθημα «προς τις μάζες» με στόχο την ανάπτυξη της δράσης της εργατικής τάξης πάνω στα καθημερινά προβλήματα και τις διεκδικήσεις της εναντίον του καπιταλισμού, ενώ παράλληλα το σύνθημα αυτό συνδέθηκε με την τακτική του ενιαίου μετώπου. Τον επόμενο χρόνο συγκλήθηκε το 4ο Συνέδριο της Κομμουνιστικής Διεθνούς. Το ζήτημα του ενιαίου εργατικού μετώπου κατέλαβε κεντρική θέση στα ντοκουμέντα και στις συζητήσεις. Λογική προέκταση της ανάπτυξης της τακτικής του ενιαίου εργατικού μετώπου ήταν η πρόβλεψη του 4ου Συνεδρίου για τη δυνατότητα δημιουργίας εργατικής κυβέρνησης. Το 1924 ξεκινά με απόφαση του 5ου Συνεδρίου της Κομμουνιστικής Διεθνούς μια δεύτερη φάση «μπολσεβικοποίησης» μιας σειράς κομμάτων σε όλες τις χώρες της Ευρώπης. Βασικό νεωτερικό στοιχείο της είναι η αποστολή σε κάθε εθνικό κόμμα μελών που έχουν θητεύσει σε κομματικές σχολές στη Σοβιετική Ένωση. Στόχος να ανελκθούν άμεσα ή αργότερα στην ηγεσία του εκάστοτε κόμματος. Με αυτή τη φάση ολοκληρώνεται το πρώτο κύμα μπολσεβικοποίησης των κομμάτων της Κομμουνιστικής Διεθνούς. Βασικό στοιχείο του ήταν η πιστή αντιγραφή των οργανωτικών δομών της Κομμουνιστικής Διεθνούς. Ωστόσο, στις περισσότερες περιπτώσεις τα πολιτικά διακυβεύματα και προτάγματα ήταν εκείνα τα οποία καθόρισαν την μπολσεβικοποίηση.

Μέχρι το 1917 δεν υπάρχει καμία αναφορά για επίδραση της ομάδας του Λένιν ή κάποιας άλλης εν γένει ρωσικής ομάδας στο ελληνικό σοσιαλιστικό κίνημα. Ο μπολσεβικισμός είναι μάλλον άγνωστος και οι περισσότεροι σοσιαλιστές που δρουν στην Ελλάδα επηρεάζονται από ομάδες της Ευρώπης, των Βαλκανίων και της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, της Αιγύπτου, πάντως όχι από τη Ρωσία. Η Επανάσταση θα στρέψει τα μάτια όλων στους Μπολσεβίκους. Αρχικά, η Επανάσταση των Ρώσων «μαξιμαλιστών» γίνεται μάλλον αρνητικά αποδεκτή από τον *Ριζοσπάστη* του Πετσόπουλου, που έχει έντονο φιλοανταντικό και αστικοδημο-

κρατικό/σοσιαλδημοκρατικό στίγμα. Δυστυχώς αγνοούμε τη στάση άλλων ομάδων και κυρίως της ομάδας που εξέδιδε την εφημερίδα *Εργατικός Αγών*, δηλαδή της Σοσιαλιστικής Εργατικής Νεολαίας Αθηνών (ΣΕΝΑ).

Με το πρώτο κύμα θα «μπολσεβικοποιηθεί» το Σοσιαλιστικό Εργατικό Κόμμα Ελλάδας (ΣΕΚΕ). Το ΣΕΚΕ, παρ' ότι είχε επίσημα συνδεθεί οργανικά με την Κομμουνιστική Διεθνή το 1919, συνέχιζε να ασκεί μια πολιτική η οποία δεν ερχόταν σε αντίθεση με πολλές από τις επιλογές της Κομμουνιστικής Διεθνούς, ενώ παράλληλα συμβάδιζε με την προ του πολέμου αντικαπιταλιστική σοσιαλιστική παράδοση της Β' Διεθνούς. Σε κάθε περίπτωση, διατηρούσε ακόμα την οργανωτική δομή ενός σοσιαλδημοκρατικού κόμματος. Η ουσιαστική μπολσεβικοποίηση συντελέστηκε το Νοέμβριο του 1924 στο 3ο Έκτακτο Συνέδριο. Νέος ηγέτης στο *Κομμουνιστικό Κόμμα Ελλάδας (Ελληνικό Τμήμα της Κομμουνιστικής Διεθνούς)* αναδείχτηκε ο Παντελής Πουλιόπουλος, ο οποίος μόλις είχε επιστρέψει από τη Μόσχα και έφερε την εμπιστοσύνη των Ζηνόβιεφ-Κάμενεφ και παράλληλα ήταν ένας άνθρωπος που είχε αναδειχτεί μέσα από το αντιπολεμικό κίνημα. Το πρώτο αυτό κύμα θα προκαλέσει τη σοσιαλδημοκρατική διάσπαση. Το ΣΕΚΕ/ΚΚΕ λοιπόν υπόκειται σε μια σειρά από διαδικασίες «μπολσεβικοποίησης» που στην πράξη συνιστούν προσαρμογή του Κόμματος στις πολιτικές και οργανωτικές αρχές της Κομμουνιστικής Διεθνούς (Παλούκης, 2003· Κατσορίδας κ.ά., 2003· Παλούκης, 2007α, 2007β).

Η «σταλινοποίηση»: Το δεύτερο κύμα μπολσεβικοποίησης

Στα μέσα της δεκαετίας του 1920, η προοπτική της οικοδόμησης του σοσιαλισμού στο εσωτερικό της ΕΣΣΔ, αλλά και η τακτική που ακολουθήθηκε στις διάφορες χώρες προκάλεσαν σφοδρές αντιπαραθέσεις ανάμεσα στους ηγέτες της. Η διαμάχη μέσα στο Ρωσικό Κομμουνιστικό Κόμμα και εντέλει η επι-

κράτηση του Ιωσήφ Στάλιν καθορίζουν καταλυτικά την επίσημη μορφή του κόμματος «νέου τύπου». Το έργο του Στάλιν *Ζητήματα Λενινισμού* είναι η νέα επίσημη ανάγνωση του μπολσεβικισμού, που μετατρέπεται σε αυστηρό δόγμα. Την ίδια εποχή που η σωρός του Λένιν μετατρέπεται σε «μούμια», τα κείμενά του «ιεροποιούνται» και επινοείται ο όρος «λενινισμός», κατασκευάζοντας ουσιαστικά μια νέα κομματική ορθοδοξία.

Η κατά Στάλιν μέθοδος του λενινισμού στο πολιτικό-οργανωτικό ζήτημα καταγγέλλει τη «θεωρία» του αυθόρμητου ως θεωρία του οπορτουνισμού, καθώς η υπόκλιση «στο αυθόρμητο του εργατικού κινήματος αρνείται γενικά τον διευθυντικό ρόλο της πρωτοπορίας, του κόμματος της Εργατικής Τάξης» αφού τοποθετείται «υπέρ της “γραμμής της ελάχιστης αντιστάσεως” και αντιπροσωπεύει την ιδεολογία του τρεϊντιγιουνιονισμού». Το Κομμουνιστικό Κόμμα «πρέπει να βαδίζει επικεφαλής της εργατικής τάξης, να βλέπει μακρύτερα απ’ αυτήν, να τράβα πίσω του το προλεταριάτο και να μη σέρνεται στο έρμα του, όπως τα κόμματα της II Διεθνούς, που μεταβάλλουν έτσι το προλεταριάτο σε όργανο της μπουρζουαζίας». Ταυτόχρονα, βέβαια, «το κόμμα δεν μπορεί να ’ναι μόνο εμπροσθοφυλακή. Πρέπει να ’ναι σύγχρονα τμήμα της τάξης, τμήμα δεμένο στενά με την τάξη». Ωστόσο, «το Κόμμα θ’ αποτύχαινε στο ρόλο του αν η διάκριση αυτή μετατρέπεται σε σχίσμα, αν κλεινόταν στον εαυτό του και αποχωριζόταν απ’ τις έκτος κόμματος μάζες». Πάντοτε, φυσικά, παραμένει «διάρκης υποχρέωση της πρωτοπορείας ν’ ανυψώνει προοδευτικά τα πλατείδια προλεταριακά στρώματα στο επίπεδό της». Η διάκριση συνειδητών και μη συνειδητών οργανωμένων μελών να είναι σαφής και να μην κυριαρχεί μια μορφή οργανωτικής ρευστότητας. Το Κόμμα οργανώνει το προλεταριάτο, κατακτά την εξουσία, ενώ παραμένει «αναγκαίο για τη διατήρηση, σταθεροποίηση, πλάτυνση της δικτατορίας, για την εξασφάλιση της πλήρους νίκης του σοσιαλισμού».

Όλα αυτά θα είναι «ακατόρθωτα χωρίς ένα κόμμα ισχυρό με τη συνοχή του

και την πειθαρχία του». Συνεπώς θα πρέπει να «διευθύνεται από σιδερένια πειθαρχία σχεδόν Στρατιωτική», «από έναν κεντρικό οργανισμό που νάναι περιβεβλημένος με ισχυρό κύρος», ενώ η διαφωνία θα πρέπει να σταματάει από τη στιγμή που θα ληφθεί η απόφαση. Η σιδερένια πειθαρχία θα πρέπει να ισχύει «όχι μονάχα πριν άλλα και μετά την εγκαθίδρυση της δικτατορίας», ενώ «το κόμμα δυναμώνει άμα καθαρίζεται απ’ τα οπορτουνιστικά στοιχεία», τα οποία θεωρούνται «μικροαστικά» ανεξάρτητα από την εκάστοτε άποψή τους, καθώς «με ρεφορμιστές και μενσεβίκους στις γραμμές της, είναι αδύνατο στην προλεταριακή επανάσταση να νικήσει και να διατηρηθεί». Τέλος, ο «συνδυασμός της ρωσικής επαναστατικής έξαρσης με το αμερικανικό πρακτικό μυαλό» είναι «η ουσία του πρακτικού λενινισμού».

Τα κριτήρια τα οποία επιλέγει ο Στάλιν από τη θεωρητική και την πολιτική κληρονομιά του Λένιν γύρω από το χαρακτήρα του μπολσεβικισμού συμπυκνώνονται, θα έλεγε κανείς, στο τρίπτυχο: επαναστατική στρατηγική, πειθαρχία-συγκεντρωτισμός, μαζική δουλειά. Η επιτυχία του «σταλινικού λενινισμού» βρίσκεται στην ικανότητά του να ισορροπεί ανάμεσα στην «επαναστατική κλειστή σχέση» και στο «σοσιαλδημοκρατικό κόμμα-σούπα» διατηρώντας την οργανωτική ενότητα και συνέχεια. Συγκεκριμένα, το σταλινικό κόμμα είναι πρώτα και κύρια ένα μαζικό κόμμα το οποίο καταφέρνει να διατηρεί μια συνέχεια στον ηγετικό πυρήνα, ώστε να μπορεί πάντα από «τα πάνω» να εκκαθαρίζει τους πολιτικά διαφωνούντες. Σύντομα, ένα δεύτερο άτυπο κύμα «μπολσεβικοποίησης» διαπερνά όλα τα εθνικά Κομμουνιστικά Κόμματα, ώστε πλέον να προσαρμοστούν στα νέα δεδομένα. Πολλοί χαρακτηρίζουν αυτό το δεύτερο κύμα ως «σταλινοποίηση» (Στάλιν, 1950:).

Στην πράξη, η διαδικασία αυτή της «σταλινοποίησης» διακρίνεται, κατά την άποψή μου, σε τέσσερις φάσεις. Κατά την πρώτη φάση, οι διαφωνίες σχετικά με το χαρακτήρα της σοσιαλιστικής ανοικοδόμησης μεταφέρονται στο πεδίο

της χάραξης της διεθνούς πολιτικής, της στρατηγικής/τακτικής της Κομμουνιστικής Διεθνούς και των εθνικών κομμάτων της, αλλά και στα οργανωτικά ζητήματα. Κάποια από τα πολιτικά ζητήματα είναι η στάση της σοβιετικής κυβέρνησης απέναντι στις πολιτικές της αγγλορωσικής Συνδικαλιστικής Επιτροπής, καθώς και στις πολιτικές των Στάλιν-Μπουχάριν απέναντι στην Κινεζική Επανάσταση. Στα σημαντικά οργανωτικά ζητήματα που έθετε η αντιπολίτευση ανήκει η κριτική του Λ. Τρότσκι για το χαμηλό μορφωτικό επίπεδο μέσα στο Μπολσεβίικο Κόμμα, τη γραφειοκρατικοποίηση και το «άνοιγμα των θυρών» του Κόμματος με τη μαζική στρατολόγηση, δηλαδή τη διευκόλυνση των διαδικασιών ένταξης των νέων μελών στο Κόμμα μετατρέποντας το Κόμμα από μειοψηφία επαγγελματιών σε κόμμα μαζικό. Σε μια επιστολή του ο Λ. Τρότσκι διατυπώνει τον προβληματισμό του σχετικά με την επικράτηση της γραφειοκρατίας υποστηρίζοντας ότι αδρανοποιεί τις πρωτοβουλίες της βάσης του κόμματος. Οι ρίζες του προβλήματος εντοπίζονται στην απουσία μιας λειτουργικής ισορροπίας ανάμεσα στο συγκεντρωτισμό και στη δημοκρατία σε βάρος της δεύτερης στο εσωτερικό του Κόμματος. Θέτει το ζήτημα της «μόρφωσης» ως θεμελιώδη προϋπόθεση για τη λειτουργία της εργατικής δημοκρατίας και την καθοδήγησης της εργατικής τάξης και του προλεταριακού κράτους. Θεωρεί σημαντικό να τεθούν σημαντικές προϋποθέσεις και όρια για την είσοδο και τη συμμετοχή ενός μέλους στη δράση του κόμματος (Alexander, 1991: 13).

Κατά τη δεύτερη φάση, οι διαφωνίες αφορούσαν την ανάπτυξη της ιδέας του σοσιαλφασισμού και της θεωρίας περί τρίτης και τελευταίας περιόδου του καπιταλισμού, όπως αυτές οι θεωρίες διατυπώθηκαν με βάση τις αποφάσεις του Στ' Συνεδρίου της Κομμουνιστικής Διεθνούς (Μόσχα, Ιούλιος-Σεπτέμβριος 1928). Συγκεκριμένα, τα χρόνια 1917-23 θεωρήθηκαν από την Κομμουνιστική Διεθνή ως περίοδος επαναστατικής ανάτασης, ενώ η περίοδος 1923-27 ως μια «δεύτερη» περίοδος σχετικής σταθεροποίησης του

καπιταλισμού. Σύμφωνα με την εισήγηση του Νικολάι Μπουχάριν, ο καπιταλισμός εισερχόταν σε μια νέα περίοδο κρίσης, που θεωρήθηκε δομική με εγγενείς αντιφάσεις και όχι κυκλική. Από τη μια σημειώνονταν η μεγάλη οικονομική πρόοδος στο τεχνικό επίπεδο και στον βιομηχανικό εξορθολογισμό, ενώ από την άλλη τονιζόταν η δυναμική αύξηση του φαινομένου της ανεργίας, της αγωνιστικότητας της εργατικής τάξης, αλλά και ο κίνδυνος ενός νέου ιμπεριαλιστικού πολέμου. Συνεπώς μια νέα καπιταλιστική περίοδος, η «τρίτη περίοδος» σύμφωνα με την κομματική ορολογία, θα δημιουργούσε μια νέα επαναστατική ανάταση. Όλες οι μορφές του αγώνα της εργατικής τάξης θα έπρεπε να αναβαθμίσουν την επιθετικότητά τους και να εναντιωθούν σε όλα τα ενωμένα όργανα του καπιταλισμού. Με άλλα λόγια, όχι μόνο δεν μπορούσε να υπάρξει καμία συνεργασία με τους «σοσιαλφασίστες», αλλά αυτοί ήταν το κύριο όργανο της «μπουρζουαζίας» μέσα στο συνδικαλιστικό κίνημα. Συμμαχίες με τα ρεφορμιστικά συνδικάτα και τα σοσιαλδημοκρατικά κόμματα θεωρήθηκαν απαράδεκτες. Αν και ο Μπουχάριν ήταν ένας από τους εισηγητές του Συνεδρίου, στη συνέχεια οι προτάσεις της ομάδας του θεωρήθηκαν «δεξιά παρέκκλιση» και οι Μπουχάριν, Ρίκοφ, Χούμπερτ-Ντροζ και Έουερτ κατηγορήθηκαν για σοσιαλδημοκρατικές τάσεις. Ο «σοσιαλφασισμός» και το σύνθημα «ενιαίο μέτωπο από τα κάτω» κυριαρχούσαν πλέον στην κομματική συνθηματολογία (Kozlov & Weitz, 1989· Worley, 2000).

Σύμφωνα με τον ιστορικό Μάθιου Γουόρλεϊ (Mathew Worley), η νεότερη ιστοριογραφία ερμήνευσε τη θεωρία της Κομμουνιστικής Διεθνούς περί «Τρίτης Περιόδου» του καπιταλισμού σαν μια «σταλινική μανούβρα» για να πετύχει τον πλήρη έλεγχο του διεθνούς κομμουνιστικού κινήματος και την περίοδο της ραγδαίας εκβιομηχάνισης και κολεκτιβοποίησης. Ωστόσο, ο ίδιος αμφισβητεί το ιστοριογραφικό παράδειγμα που προσεγγίζει τη σχέση Στάλιν = ΕΣΣΔ = Κομμουνιστικής Διεθνούς ως μια απόλυτη εξίσωση και παρουσιάζει την Κομμουνιστική Διεθνή

ως μια μονολιθική οργάνωση μέσα από την οποία ο Στάλιν διοχέτευε τη θέλησή του στα διάφορα κομμουνιστικά κόμματα. Υποστηρίζει αντίθετα ότι στο Βρετανικό Κόμμα υπήρξαν αρχικά σημαντικές αντιδράσεις με αξιοσημείωτη πτώση του αριθμού των μελών και της επιρροής του Κομμουνιστικού Κόμματος στα συνδικάτα και ότι η αποδοχή της νέας «γραμμής» βασίστηκε πολύ περισσότερο σε κοινωνιολογικές αναλύσεις των συνθηκών της χώρας παρά στις προσταγές της Μόσχας. Επίσης, οι πηγές δείχνουν ότι ο εισηγητής Μπουχάριν είχε στο μυαλό του πολύ περισσότερο εικόνες από τη Γερμανία και τη Βρετανία. Κι ακόμα, το Γερμανικό Κόμμα πίεζε γι' αυτή τη στροφή από πολύ νωρίς (Worley, 2000: 187-189). Οι τροτσκιστές διαφωνούσαν με τη νέα κατεύθυνση και επέμεναν στο «ενιαίο μέτωπο» όπως εφαρμοζόταν μέχρι τότε. Ο ίδιος ο Τρότσκι κυκλοφόρησε μια προσούρα με τίτλο *Η τρίτη περίοδος λαθών*. Αντίδραση σε αυτό το δεύτερο κύμα υπήρξε λοιπόν η δημιουργία της Διεθνούς Αριστερής Αντιπολίτευσης. Ωστόσο, από το 1930 και έπειτα οι διασπάσεις και οι αποχωρήσεις των διάφορων αντιπολιτεύσεων από την Κομμουνιστική Διεθνή και τα επίσημα Κομμουνιστικά Κόμματα σε διάφορες χώρες γεννούν ποικίλες προσεγγίσεις, καθώς και κόμματα και οργανώσεις που υιοθετούν το «μπολσεβίκικο» μοντέλο ή κάποιες από τις δομές του. Άλλες οργανώσεις είναι τροτσκιστικές και άλλες μπουχαρινικές. Κάποιες εμφανίζονται ως «υπερσταλινικές».

Οι επόμενες δύο φάσεις της διαδικασίας της «σταλινοποίησης» ταυτίζονται με την 18ο μοιρών αλλαγή στρατηγικού προσανατολισμού της Κομμουνιστικής Διεθνούς. Οι πολιτικές κατευθύνσεις της ηγεσίας της Κομμουνιστικής Διεθνούς από το δεύτερο μισό της δεκαετίας του 1930 για τα Λαϊκά Μέτωπα και αργότερα τα Εθνικά Μέτωπα επαναπροσδιορίζουν κάποια από τα στοιχεία του Κομμουνιστικού Κόμματος σε σχέση με τους στόχους του, αλλά και σε σχέση με τα μέτωπα και τις συμμαχίες τους. Σταθμός στη διαδικασία αυτή είναι το 7ο Συνέδριο της

Κομμουνιστικής Διεθνούς. Τότε διαβαθμίζεται για πρώτη φορά ο φασισμός από την αστική δημοκρατία ως «ένα καθεστώς της πιο βάρβαρης εκμετάλλευσης και καταπίεσης των εργαζομένων» και καλούνται οι «μάζες» να «διαλέξουν όχι ανάμεσα στην προλεταριακή δημοκρατία και την αστική δημοκρατία αλλά ανάμεσα στην αστική δημοκρατία και το φασισμό». Αποφασίζεται ότι τα Κομμουνιστικά Κόμματα είναι δυνατό να συμμαχήσουν με τη Σοσιαλδημοκρατία και να συνάψουν κυβερνήσεις μέσα στο αστικό πλαίσιο, ως ένα αρχικό στάδιο της επανάστασης. Τα Κομμουνιστικά Κόμματα έχουν πλέον ως καθήκον την υπεράσπιση της εθνικής ανεξαρτησίας έναντι του φασιστικού κινδύνου.

Με τη μετατόπιση αυτή οι κομμουνιστές σε όλο τον κόσμο ενσωματώνουν τον εθνικό λόγο και διεκδικούν ρόλο πλέον ως μια εκδοχή του πατριωτισμού. Σταδιακά την «επανάσταση» θα την αντικαταστήσουν άλλα συνθήματα τα οποία συνδέονται είτε άμεσα με αυτήν (υπεράσπιση της «σοβιετικής πατρίδας», του «πρώτου εργατικού κράτους») είτε με «προστάδια» της «επανάστασης» και του «σοσιαλισμού» («εθνική απελευθέρωση», «λαϊκή δημοκρατία» – «λαϊκή εξουσία»). Πολύ ενδιαφέρουσα είναι η προσέγγιση ενός ιστορικού του Γαλλικού Κομμουνιστικού Κόμματος (ΓΚΚ) για την περίοδο αυτή της Κομμουνιστικής Διεθνούς και ιδιαίτερα του ΓΚΚ. Οι κομμουνιστές, υποχωρώντας από την «τριτοπεριοδική» αντικοινοβουλευτική τους ρητορική και δηλώνοντας υπερασπιστές της Γαλλικής Δημοκρατίας, υιοθετούν τη ρεπουμπλικανική γαλλική παράδοση και έτσι μεταμορφώνονται σε νέους Γιακωβίνους. Το νέο δρων πολιτικό σώμα δεν είναι η «εργατική τάξη», αλλά «ο λαός», το «επαναστατημένο έθνος». Αυτός ο νέος γιακωβινισμός υιοθέτησε όλη την επαναστατική αστικοδημοκρατική παράδοση του παρελθόντος και τα σύμβολά της (Brower, 1968).

Η θεωρητική παρέμβαση του Γκράμσι (Gramsci) βοηθά στην πορεία προς μια ευρωπαϊκή εκδοχή του Κομμουνιστικού Κόμματος καθώς αυτά δρουν σε νόμιμα

και κοινοβουλευτικά πλαίσια. Τα Κομμουνιστικά Κόμματα αποκτούν πλέον μια διαφορετική οργανική σχέση με την πολιτική και αυτό αποκρυσταλλώνεται και στις οργανωτικές δομές. Μοιάζουν λιγότερο με επαναστατικές σχέτες και περισσότερο με παλαιού τύπου σοσιαλδημοκρατικά κόμματα. Σε πολλές περιπτώσεις αποτελούν απλώς τον σκληρό πυρήνα ενός ευρύτερου λαϊκού ή δημοκρατικού μετώπου με αμιγώς σοσιαλδημοκρατικά χαρακτηριστικά, ενώ μάλιστα σε κάποιες χώρες το κόμμα θα εξαφανιστεί υπέρ του μετώπου, όπως, π.χ., στην Κύπρο.

Η στροφή της Κομμουνιστικής Διεθνούς ταυτίστηκε με τη μεγαλύτερη εκκαθάριση στην ιστορία της ΕΣΣΔ, η οποία έμεινε γνωστή με το όνομα «Δίκες της Μόσχας». Σε αυτές τις δίκες, που έλαβαν χώρα το 1936-38, εξοντώθηκε η παλιά ηγετική φρουρά του Μπολσεβίκικου Κόμματος –σχεδόν όλοι οι εν ζωή συνεργάτες του Λένιν που είχαν ηγηθεί της Οκτωβριανής Επανάστασης– με την κατηγορία, την οποία παραδέχτηκαν στις απολογίες τους κάτω από άγνωστες συνθήκες, ότι είχαν γίνει πράκτορες των ξένων μυστικών υπηρεσιών, της Γκεστάπο του Χίτλερ. Οι δίκες αυτές συνέβαλαν στην ολοκληρωτική μεταμόρφωση της ΕΣΣΔ σε ένα αυταρχικό καθεστώς, βαθαίνοντας την εσωτερική αντεπανάσταση, «θερμιδωριανή» σύμφωνα με τον Τρότσκι, αλλά και της Κομμουνιστικής Διεθνούς και των υπόλοιπων κομμουνιστικών κομμάτων σε μονολιθικές οργανώσεις. Η εκκαθάριση αυτή εξηγείται σε μεγάλο βαθμό από το γεγονός ότι εντείνονταν οι πιέσεις της γενιάς της επανάστασης για επάνοδο στην εσωτερική «εργατική δημοκρατία» των Σοβιέτ, καθώς και η δυσaráεσκεια σε πολλά τμήματα του σοβιετικού λαού από τα προβλήματα της οικοδόμησης του σοσιαλισμού στη Ρωσία και τη γραφειοκρατικοποίηση των Σοβιέτ. Στη δεκαετία του 1930 η κομματική γραφειοκρατία εμπεδώνει το ρόλο της ως κυρίαρχης τάξης. Για να το πετύχει αυτό, όφειλε να τσακίσει τις δυνατότητες αντίστασης των εργατών και των αγροτών, και να επιβάλει πρωτόγνω-

ρους ρυθμούς συσσώρευσης και ανάπτυξης του ιδιόμορφου αυτού κρατικού καθεστώτος –που άλλοι χαρακτηρίζουν κρατικό σοσιαλισμό, άλλοι εκφυλισμένο εργατικό κράτος και άλλοι κρατικό καπιταλισμό–, που θα της επέτρεπαν να προσεγγίσει και να ανταγωνιστεί τη Δύση. Η υπόσχεση που είχε δώσει ο Στάλιν για ένα νέο, πιο δημοκρατικό Σύνταγμα φαίνεται ότι προκάλεσε στη γραφειοκρατική ελίτ τον βάσιμο φόβο για μια αντιγραφειοκρατική επανάσταση, καθώς οι ελπίδες προκάλεσαν μεγάλες ζυμώσεις εντός του κόμματος μέχρι και αναταραχές σε διάφορες περιοχές της χώρας. Το Σύνταγμα, βέβαια, παραχωρήθηκε, όταν όμως στην ουσία είχαν εξαφανιστεί όλοι οι εσωτερικοί εχθροί και είχε επικρατήσει το καθεστώς τρόμου. Ως παράγοντα αυτής της «αντεπανάστασης», το καθεστώς πρόβαλε τον τροτσκισμό τον οποίο ανήγαγε σε κύριο εχθρό του κομμουνισμού (Λεοντιάδης κ.ά., 2011-Fitzpatrick, 2000a, 2000b).

Η διαδικασία του δεύτερου «κύματος μπολσεβικοποίησης» στο ΚΚΕ θα ξεκινήσει το 1927. Κατά την εποχή που η Κομμουνιστική Διεθνής μιλούσε περί «τρίτης και τελευταίας περιόδου» του καπιταλισμού (1928-1930), προκαλείται η τροτσκιστική διάσπαση της Ομάδας

Σπάρτακος, ενώ ταυτόχρονα ενδυναμώνεται η αρχειομαρξιστική οργάνωση, η οποία το 1930 είναι σχεδόν ισοδύναμη με το ΚΚΕ σε πολλά πεδία. Στη συνέχεια, παρ' ότι διακηρύχθηκε πανηγυρικά ότι η μπολσεβικοποίηση έληξε με τη διαγραφή των «κεντριστών» και των «λικβινταριστών», δηλαδή της ομάδας Σπάρτακος, ωστόσο θα «συνεχιστεί» με την «Επέμβαση της Κομμουνιστικής Διεθνούς» και το διορισμό του Ν. Ζαχαριάδη ως αρχηγού το 1931, προκαλώντας ακόμα μια σειρά από εσωτερικές κρίσεις. Με την 6η Ολομέλεια της Κεντρικής Επιτροπής το 1934 εγκαταλείπεται η αντικοινοβουλευτική-αντιρεπουμπλικανική ρητορική, εκτιμάται πως η επικείμενη επανάσταση θα έχει πρώτα αστικοδημοκρατικό χαρακτήρα και ότι στην πορεία πρόκειται να μετατραπεί σε σοσιαλιστική επανάσταση. Η πιο καταλυτική αλλαγή ωστόσο πραγματοποιείται μετά στο 6ο Συνέδριο του 1935, κατά την 4η Ολομέλεια της Κεντρικής Επιτροπής το 1935. Πλέον το ΚΚΕ διεκδικεί την ηγεμονία από τα αστικοσιφλικάδικα κόμματα και θέτει το ζήτημα της υπεράσπισης της αστικής δημοκρατίας από τον ελληνικό φασισμό, της εθνικής ανεξαρτησίας-ελευθερίας της χώρας απέναντι στη διπλή εξάρτηση από ντόπιο και ξένο κεφάλαιο και της ακεραιότητάς

της σε μια ενδεχόμενη επίθεση από τον ξένο φασισμό. Οι αστικοδημοκρατικές ελευθερίες δεν έχουν ακόμα κατακτηθεί, χρειάζεται λαϊκό ενιαιομετωπικό δημοκρατικό-αντιφασιστικό μέτωπο εναντίον του μοναρχισμού-φασισμού για ένα λαοκρατικό-δημοκρατικό ξεκαθάρισμα της εσωτερικής ζωής της χώρας. Το ΚΚΕ αναφέρεται πλέον σε μια «Λαϊκή Δημοκρατία», ενώ μεταπολεμικά υιοθετεί το σύνθημα της «Δημοκρατικής Αλλαγής». Το ΚΚΕ εξελίσσεται δηλαδή στο κόμμα που κατεξοχήν υπερασπίζεται την αστική κοινοβουλευτική δημοκρατία, όταν μέχρι τότε ήταν το κατεξοχήν εχθρικό σε αυτήν. Το ίδιο το ΚΚΕ στη δική του ιστορική προσέγγιση θεωρεί ότι το Κόμμα «μπολσεβικοποιείται» πραγματικά το 1931 και ωριμάζει ως «μπολσεβίκικο» κόμμα το 1934 (Παλούκης, 2003· Κατσορίδας κ.ά., 2003· Παλούκης, 2007α, 2007β).

Ο τροτσκισμός: Ο άλλος «μπολσεβικισμός»

Το πιο ενδιαφέρον στοιχείο του τροτσκιστικού εγχειρήματος είναι η προσπάθεια επαναθεμελίωσης του κομμουνισμού της Οκτωβριανής Επανάστασης ύστερα από τη διακήρυξη της ιστορικής χρεοκοπίας της Κομμουνιστικής Διεθνούς και των εθνικών τμημάτων της ως συνέπεια της ανόδου του φασισμού στη Γερμανία. Οι τροτσκιστές χρεώνουν διπλές ευθύνες, στην Κομμουνιστική Διεθνή και στη Σοσιαλιστική Διεθνή, για την επικράτηση της φασιστικής αντεπανάστασης στη Γερμανία. Ο Λέων Τρότσκι επιχειρεί να επαναλάβει κάποια από τα αρχικά βήματα του κομμουνιστικού κινήματος πριν από τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο. Μετασχηματίζει τη Διεθνή Αριστερή Αντιπολίτευση (ΔΑΑ) σε Κομμουνιστική Διεθνή Ένωση και προωθεί μια πορεία προς τη νέα Διεθνή πιστεύοντας ότι αντιγράφει την πορεία προς την Κομμουνιστική Διεθνή.

Στις 27 και 28 Αυγούστου 1933 πραγματοποιήθηκε στο Παρίσι η Διεθνής Συνδιάσκεψη των Αριστερών Σοσιαλιστικών και των Ανεξάρτητων Κομμουνιστι-

κών Οργανώσεων. Πρόκειται ουσιαστικά για οργανώσεις και ρεύματα με πολύ διαφορετικές καταβολές, τα οποία στάθηκαν μεταξύ μπολσεβικισμού και Σοσιαλδημοκρατίας. Είναι φανερό ότι ο ίδιος και οι πιστοί συνεργάτες του έβλεπαν στη Συνδιάσκεψη του Παρισιού την επανάληψη της Συνδιάσκεψης του Τσίμερβαλντ, τρέφοντας τη βεβαιότητα για μια νέα επανάσταση. Ωστόσο, τα πράγματα έλαβαν διαφορετική πορεία. Η ίδρυση της Δ' Διεθνούς το 1938 θεωρήθηκε κάτι περισσότερο από τη μετονομασία μιας διεθνούς τάσης, που υπήρχε ήδη. Ειπώθηκε ότι η Γ' Διεθνής είχε εκφυλιστεί τελείως και έτσι θεωρήθηκε αντεπαναστατική οργάνωση, που την ώρα της κρίσης θα υπεράσπιζε τον καπιταλισμό. Ο Τρότσκι πίστευε ότι ο επερχόμενος παγκόσμιος πόλεμος θα γεννούσε ένα επαναστατικό κύμα της τάξης και των ταξικών αγώνων μεγαλύτερο απ' ό,τι είχε δημιουργήσει ο Α' Παγκόσμιος. Ο παλιόμαχος μπολσεβίκος είδε τότε να ανοίγεται η επαναστατική προοπτική ως αποτέλεσμα του επερχόμενου πολέμου που ο ίδιος είχε προβλέψει μερικά χρόνια πριν. Το Μεταβατικό Πρόγραμμα ήταν το κεντρικό προγραμματικό κείμενο του συνεδρίου, που συνόψιζε τη στρατηγική του και το σύνολο των τακτικών για την επερχόμενη επαναστατική περίοδο. Δεν είναι ωστόσο το οριστικό πρόγραμμα της Δ' Διεθνούς –όπως λέγεται συχνά–, αλλά, αντίθετα, περιέχει ένα σύνολο των αντιλήψεων εκείνης της περιόδου και μια σειρά μεταβατικές πολιτικές που σχεδιάστηκαν για να αναπτύξουν την ταξική πάλη για την εργατική εξουσία. Τα κόμματα της νέας Διεθνούς διχάστηκαν σε σχέση με ένα κομβικό ερώτημα: ενιαίο μέτωπο με τα κομμουνιστικά κόμματα ή με τα σοσιαλδημοκρατικά κόμματα; Η διάσταση αυτή σήμαινε μια σειρά από διαφορετικές αναλύσεις και αναγνώσεις τόσο αναφορικά με την ΕΣΣΔ όσο και με την πολιτική κατάσταση της εκάστοτε χώρας.

Σε κάθε περίπτωση, το μεσοπολεμικό τροτσκιστικό ρεύμα (ΔΑΑ, στη συνέχεια Κομμουνιστική Διεθνιστική Ένωση [ΚΔΕ] και μετά Δ' Διεθνής) επιχειρεί να οικο-

δομήσει έναν νέο μπολσεβικισμό, έναν «εναλλακτικό λενινισμό». Ο διεθνής τροτσκισμός, σύμφωνα με τον Ρόμπερτ Αλεξάντερ (Robert J. Alexander), έχει τις ρίζες του στην «μπολσεβίκικη επανάσταση» του Νοεμβρίου 1917, στα δώδεκα πρώτα χρόνια του σοβιετικού καθεστώτος, και ιδιαίτερα στην Κομμουνιστική Διεθνή. Ο Αλεξάντερ θεωρεί όμως ότι, σε μια άμορφη εκδοχή, υπήρχε ακόμη και πριν ο Λέων Τρότσκι οδηγηθεί στην εξουσία του. Αν και ο Βλαντιμίρ Λένιν, στο πάνω από ένα τέταρτο του αιώνα της πολιτικής δραστηριότητάς του, έλαβε πολλές θέσεις σε ποικίλα ζητήματα, ο Τρότσκι, η Διεθνής Αντιπολίτευση και γενικότερα ο διεθνής τροτσκισμός τονίζουν συγκεκριμένα στοιχεία της σκέψης του Λένιν με βάση τα οποία οι ίδιοι ορίζουν τον λενινισμό. Συνεπώς το βασικό σώμα της ιδεολογίας του διεθνούς τροτσκισμού, θεμελιωμένο το 1929 με την ίδρυση της ΔΑΑ, δεν συνδέεται άμεσα με τον Τρότσκι, αλλά είναι ένα σώμα ιδεών που εμπίπτει στους ορισμούς του Λένιν. Μάλιστα, ο ίδιος ο Τρότσκι την εποχή της διαμόρφωσης αυτών των αρχών είχε τεθεί κριτικά απέναντι στον Λένιν. Αυτό το σώμα είναι οι έννοιες του κόμματος-πρωτοπορίας, του δημοκρατικού συγκεντρωτισμού και της δικτατορίας του προλεταριάτου.

Σύμφωνα με τον ίδιο συγγραφέα, ο Λέων Τρότσκι ταυτόχρονα καινοτόμησε στην πολιτική θεωρία και τακτική και αυτές οι καινοτομίες αποτελούν τα βασικά στοιχεία του διεθνούς τροτσκισμού. Αυτά μπορούν να συνοψιστούν στη θεωρία της διαρκούς επανάστασης, στη θεωρία της συνδυασμένης και άνισης ανάπτυξης, στην έννοια των μεταβατικών αιτημάτων, στην αντίληψη για το ενιαίο μέτωπο και ακόμη και στην περιγραφή της Σοβιετικής Ένωσης ως «εκφυλισμένου εργατικού κράτους». Εκτός από αυτά τα βασικά φυσιογνωμικά στοιχεία του διεθνούς τροτσκισμού, υπάρχουν κάποια δευτερεύοντα στοιχεία πολιτικής αντιπαράθεσης με την πολιτική του Στάλιν αρχικά εντός της Κομμουνιστικής Διεθνούς και στη συνέχεια στο πλαίσιο της ΔΑΑ και της Δ' Διεθνούς, τα οποία έπαι-

ξαν καθοριστικό ρόλο στη διαμόρφωση των αντίπαλων στρατοπέδων εντός του κομμουνιστικού κινήματος (Alexander, 1991). Γενικά, οι τροτσκιστές εμφανίζονται ως οι αυθεντικοί εκφραστές του λενινιστικού διεθνιστικού μπολσεβικισμού μετά την «πατριωτική» στροφή της Κομμουνιστικής Διεθνούς.

Σε πολλές περιπτώσεις, η ΔΑΑ-ΚΔΕ-Δ΄ Διεθνής επιχειρεί να «μπολσεβικοποιήσει» στα δικά της πλαίσια είτε κόμματα με σοσιαλδημοκρατικά ή γενικά αντικαπιταλιστικά χαρακτηριστικά είτε μικρές ομάδες που έχουν αποσπαστεί από τα διάφορα σοσιαλιστικά ή κομμουνιστικά κόμματα. Οι άξονες της «μπολσεβικοποίησης» έχουν ως βάση τα τέσσερα πρώτα συνέδρια της Κομμουνιστικής Διεθνούς σε συνδυασμό με την τοποθέτηση του αντιπολιτευτικού ρεύματος στα διάφορα διακυβεύματα που δίκασαν την περίοδο του Μεσοπολέμου. Η διαδικασία όμως αυτή αποδεικνύεται τελικά πολύ δύσκολη και οι πολιτικές και οργανωτικές επιλογές της ηγεσίας του τροτσκιστικού ρεύματος το έθεσαν εκτός των διεθνών εξελίξεων. Το αποτέλεσμα ήταν η πολυδιάσπαση και η περιθωριοποίηση της νέας Διεθνούς.

Στην Ελλάδα, εμφανίστηκαν δύο βασικά τροτσκιστικά ρεύματα, οι σπαρτακιστές και οι αρχαιομαρξιστές. Οι σπαρτακιστές, προερχόμενοι από το ΚΚΕ κατά γενικό κανόνα, επέμεναν στη δράση τους ως αντιπολίτευση του ΚΚΕ και όχι σε μια ανεξάρτητη πορεία. Ως προς τον οργανωτικό τους χαρακτήρα, λειτουργούσαν ως ομάδα υιοθετώντας κάποια από τα στοιχεία του μπολσεβικισμού. Από το 1934 προσανατολίστηκαν στην ίδρυση μιας νέας Διεθνούς. Όταν οι τροτσκιστές ιδρύουν κόμματα, ουσιαστικά αυτά αποτελούν «καρικατούρες» μπολσεβίκικων κομμάτων, καθώς πρόκειται για μη μαζικές ομάδες. Οι αρχαιομαρξιστές, από την άλλη, φαντασιώνονται ότι η πορεία τους έχει τις ίδιες αναλογίες με την πορεία του Λένιν και της *Ίσκρα*. Ξεκινούν με μια μικρή συνωμοτική ομάδα από την οποία πιστεύουν ότι θα προκύψει το νέο κομμουνιστικό κόμμα. Σταδιακά η ομάδα ολοένα και περισσότερο υιοθετεί μπολ-

σεβίκικα χαρακτηριστικά. Κατά έναν τρόπο, ο αρχαιομαρξισμός επιδέχεται ένα είδος «μπολσεβικοποίησης», έξω όμως από το πλαίσιο της Κομμουνιστικής Διεθνούς, ως αντιπολιτευτική οργάνωση. Υιοθετεί δηλαδή συνειδητά τη φόρμα του μπολσεβικισμού μέσα από τη ΔΑΑ. Παρ' ότι ήταν η μοναδική τροτσκιστική ομάδα η οποία θα μπορούσε να εξελιχθεί σε ένα δεύτερο κομμουνιστικό κόμμα στην Ελλάδα, το 1934 διασπάται σε δύο τμήματα, ένα αυθεντικό τροτσκιστικό και ένα παλαιοαρχαιομαρξιστικό. Τα δύο κόμματα που τελικά θα προκύψουν το 1935 θα είναι επίσης καρικατούρες μπολσεβίκικων κομμάτων (Παλούκης, 2004).

Η φυσιогνωμία του μπολσεβικισμού

Στη φυσιогνωμία του μπολσεβίκικου κόμματος συναντιούνται τρεις επαναστατικές παραδόσεις, η γερμανική σοσιαλδημοκρατία, ο γαλλικός μπλανκισμός και ο γιακωβινισμός, οι οποίες συμφύρονται με τις ρωσικές επαναστατικές εμπειρίες. Ο ίδιος ο Λένιν στο έργο του αποδέχεται και υιοθετεί την αντίθεση γιακωβίνοι-γιρονδίνιοι για να χαρακτηρίσει τη διαμάχη των Μπολσεβίκων με τους Μενσεβίκους, αλλά και την κατηγορία για «μπλανκισμό», ενώ ταυτόχρονα αποδέχεται τις απόψεις του Κάουτσκι για τον τρόπο λειτουργίας του σοσιαλδημοκρατικού κόμματος (Λένιν, 2012: 379-381, 398-400). Το γερμανικό σοσιαλδημοκρατικό μοντέλο ενός ιεραρχημένου γραφειοκρατικοποιημένου προλεταριακού ταξικού μαζικού αλλά και ταυτόχρονα ανοιχτού κόμματος νόμιμης πολιτικής και πλατιάς κινηματικής δράσης, που η δομή του ορίζεται καταστατικά και επιχειρεί να καταλάβει την εξουσία κοινοβουλευτικά με βάση την αρχή της πλειοψηφίας, χάνει, μέσα στις σκληρές συνθήκες παρανομίας κατά την περίοδο της απολυταρχικής τσαρικής Ρωσίας – που βράζει όμως πολιτικά–, τη δυνατότητα νόμιμης ριζοσπαστικής πολιτικής έκφρασης. Έτσι, ο Λένιν επιχειρεί να δι-

αμορφώσει ένα νέο πρότυπο σε σχέση με τη μαζική και διεθνιστική αντίληψη της γερμανικής παράδοσης της σοσιαλδημοκρατίας, συνδυάζοντας την μπλανκική λογική της μυστικής συνωμοτικής κομματικής συγκρότησης που προετοιμάζεται να καταλάβει πραξικοπηματικά την εξουσία με τη γιακωβινική παράδοση εμφυλιοπολεμικού, στρατιωτικού και «τερορριστικού» χαρακτήρα ολοκληρωτικής και μετωπικής σύγκρουσης με τον ταξικό αντίπαλο (Salvadori, 2007, Trotsky, 1904).³ Βέβαια, το χαρακτήρα του νέου κομματικού μοντέλου καθορίζουν σημαντικά οι ιστορικές μορφές ανάπτυξης της επανάστασης στη Ρωσία με την εμφάνιση του μοντέλου των Σοβιέτ και η ρωσική παράδοση της βίας και της συνωμοτικής δράσης με τους ναρόννικους ή και τους αναρχικούς (Λένιν, 2002: 11-23).

Ο λενινιστικός μπολσεβικισμός δεν είναι όμως ένα στατικό μόρφωμα. Η εξέλιξη της Οκτωβριανής Επανάστασης, η ιστορία του διεθνούς κομμουνιστικού κινήματος, οι διεθνείς συγκυρίες και οι εθνικοί ταξικοί συσχετισμοί και ιδιαίτεροί καθορίζουν την πορεία και τις μεταμορφώσεις του κομμουνισμού τόσο διεθνώς όσο και σε κάθε χώρα ξεχωριστά. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα να εμφανίζονται ιστορικά πολλές διαφορετικές εκδοχές του μπολσεβικισμού, που ανάλογα με την περίπτωση στηρίζονται περισσότερο στο ένα ή στο άλλο στοιχείο της «λενινιστικής κληρονομιάς», αλλά στο σύνολό τους δομούνται πάνω σε μια κοινή οργανωτική φόρμα, λειτουργούν με βάση μια διακριτή και ενιαία «πολιτική γλώσσα» και ορίζονται σύμφωνα με την κοινή παράδοση του Σοβιετικού Κομμουνισμού.

Γενικά, θα μπορούσε κάποιος να ισχυριστεί ότι η δομή του μπολσεβίκικου κόμματος αντανακλά στον πυραμιδωτό (κοινωνική δομή), αντιπροσωπευτικό και εταιρικό/συνελευσιακό (δημοκρατική πολιτική και οικονομική δομή), επιστημονικό (οργάνωση παραγωγής,

κράτους, πολιτικής, ειδίκευση) και απόλυτο και διακριτό ταξικό χαρακτήρα του μονοπωλιακού καπιταλισμού της μαζικής βιομηχανικής παραγωγής, που κινητοποιεί και φέρνει στο προσκήνιο της πολιτικής δράσης τις ίδιες τις μάζες και πρωτίστως την εργατική τάξη. Είναι, θα λέγαμε, η πιο σημαντική εκδήλωση της νεωτερικότητας στην πολιτική δράση. Αποτελεί την πρώτη έκφραση της κυριαρχίας των «κολλεχτιβιστικών» αξιών και κρατικών δομών, που θα χαρακτηρίσει γενικά το στάδιο του μονοπωλιακού καπιταλισμού και την εποχή της «νεωτερικότητας». Συνιστά συγκεκριμένα την επαναστατική-σοβιετική (μπολσεβικισμός / σχεδιασμένη κρατικά οικονομία-κοινωνία) εκδοχή που θα προκαλέσει ως αντίδραση τις άλλες: την ήπια μεταρρυθμιστική (σοσιαλδημοκρατία, χριστιανοδημοκρατία / κοινωνικό κράτος) και την ακραία αντιδραστική μορφή (φασισμός / κορπορατισμός) (Λιάκος, 1993: 22). Τέλος, το «κόμμα νέου τύπου» επέδρασε και σε κόμματα που δεν εντάσσονται τυπικά στην κομμουνιστική παράδοση, αλλά στη σοσιαλδημοκρατική ή και σε καθαρά «αστικά» κόμματα.

3. Για τα χαρακτηριστικά του κόμματος της Λέσχης των Ιακωβίνων βλ. Hobsbawm (2015: 96-113).

Μετασημάτισε συνεπώς το σύνολο του πολιτικού πολιτισμού διαμορφώνοντας μια νέα κομματική και πολιτική κουλτούρα. Σε κάθε περίπτωση, ο εκφυλισμός, η ήττα και η εξέλιξη της αντεπανάστασης στο εσωτερικό της ΕΣΣΔ οδήγησαν στη γραφειοκρατικοποίηση του μπολσεβίκικου μοντέλου ενισχύοντας τα μονολιθικά χαρακτηριστικά στο επίσημο κομμουνιστικό κίνημα.

Συνοψίζοντας, κατά έναν τρόπο θα μπορούσαμε να διακρίνουμε τον μπολσεβικισμό σε διάφορα ρεύματα τα οποία εντάσσουμε γενικά στον σοβιετικό μαρξισμό και κομμουνισμό. Το πρώτο είναι ο προεπαναστατικός μπολσεβικισμός της Ρωσίας. Το δεύτερο είναι ο «μπολσεβικισμός της επανάστασης» των Λένιν, Τρότσκι, Ζηνόβιεφ. Το τρίτο είναι ο «μπολσεβικισμός της οικοδόμησης» του σοσιαλισμού του Στάλιν και των επιγόνων του. Αυτό το ρεύμα διακρίνεται σε δύο φάσεις-εκδοχές: στην αρχή σε μια μορφή υπεραριστερισμού και στη συνέχεια σε ένα είδος «νεογιακωβινικού μπολσεβικισμού» αναπτύσσοντας πατριωτικά-λαϊκοδημοκρατικά χαρακτηριστικά και εντείνοντας τα γραφειοκρατικά και μο-

νολιθικά στοιχεία συγκροτώντας αυτό που γενικά θα χαρακτηρίζαμε «σταλινισμό». Μεταπολεμικά διασπάστηκε σε μια ριζοσπαστική μαοϊκή-χοντζική πτέρυγα και σε μια επίσημη ρεφορμιστική καθεστωτική πτέρυγα. Το τέταρτο είναι ο «μπολσεβικισμός της τροτσικιστικής αντιπολίτευσης». Πέμπτο μοντέλο είναι ο ευρωκομμουνισμός, που συνιστά υποχώρηση του σταλινικού μπολσεβικισμού σε σοσιαλδημοκρατικές μορφές και πρακτικές.

Ο μπολσεβικισμός θα κυριαρχήσει στο ελληνικό σοσιαλιστικό κίνημα. Το ΣΕΚΕ είναι ένα από τα λίγα σοσιαλδημοκρατικά κόμματα της Ευρώπης που θα μετεξελιχθούν τα ίδια σε κομμουνιστικά εξωθώντας τους σοσιαλιστές εκτός κόμματος και εντέλει περιορίζοντας τη Σοσιαλδημοκρατία της Β' Διεθνούς στην Ελλάδα σε πολύ μικρές ομάδες. Ταυτόχρονα, εμφανίζονται μια σειρά άλλες οργανώσεις με αναφορά στον μπολσεβικισμό, με σημαντικότερες τους σπαρτακιστές και τους αρχαιομαρξιστές. Ο μπολσεβικισμός συνιστά ένα πολιτικό και οργανωτικό σχέδιο το οποίο υποτίθεται ότι ακολουθεί η κάθε κομμουνιστική οργάνωση κατά γράμμα σε αντίθεση με την εσφαλμένη εφαρμογή του από όλους τους άλλους ανταγωνιστές και διεκδικητές του αυθεντικού μπολσεβικισμού. Η πίστη τους στη δική τους συνέπεια διατηρεί τους μεν στο «σταλινισμό», τους δε στον «τροτσικισμό». Σε κάθε περίπτωση, ο μπολσεβικισμός κυριαρχεί ως πολιτική γλώσσα με βάση την οποία οι Έλληνες επαναστάτες δομούν και επεξεργάζονται τα νοήματα και τις σκέψεις τους, μέσα από την οποία βλέπουν, κατανοούν και ερμηνεύουν τον περιβάλλοντα κόσμο. ΚΚΕ, Αρχαιομαρξισμός, Σπάρτακος και άλλοι κομμουνιστές συγκροτούν μια διακριτή κοινότητα μέσα στην ελληνική κοινωνία που έχει ως κοινό παρονομαστή το μπολσεβικό σύστημα σκέψης. Το κάθε ρεύμα συνιστά μια εκδοχή αυτής της κοινότητας, η οποία διεκδικεί την ηγεμονία μέσα σε αυτό τον ενιαίο χώρο, αλλά και τη διεύρυνση αυτής της κοινότητας ώστε να καταλάβει το σύνολο της κοινωνίας.

Μεταπολεμικά εμφανίζονται διάφορες σοσιαλδημοκρατικές οργανώσεις που διαχωρίζονται από τον Σοβιετικό Κομμουνισμό. Θα πρέπει να φτάσουμε στη δεκαετία του 1970 για να αμφισβητηθεί στην Ελλάδα σοβαρά το ιστορικό μπολσεβίκικο μοντέλο. Τότε το ΚΚΕ διασπάται (1968), ενώ παράλληλα εμφανίζεται ένα μαζικό σοσιαλδημοκρατικό

κόμμα, το ΠΑΣΟΚ. Ταυτόχρονα, εμφανίζεται το ρεύμα της αναρχίας και των ανεξάρτητων παραγόντων της Αριστεράς, ενώ ο μαοϊσμός εκπροσωπείται από πολλές οργανώσεις. Το 1989 και όλη τη δεκαετία του 1990 ο μπολσεβικισμός θα δεχτεί το πιο ισχυρό πλήγμα, γεγονός που θα γεννήσει τάσεις κριτικής και από τα δεξιά και από τα αριστερά. **T**

b

- Γκρούπερ, Χ.** (1985), *Επανάσταση στην Ευρώπη*, Αθήνα, Κομμούνια/Ιστορική Μνήμη 2.
- Hobsbawm, E.** (2015), *Η εποχή των επαναστάσεων, 1789-1848*, Αθήνα, ΜΙΕΤ.
- Κατσορίδας, Δ. – Λιβιεράτος, Δ. – Παλούκας, Κ.** (2003), *Ο ελληνικός τροτσισμός. Ένα χρονικό 1923-1946*, Φιλίστωρ.
- Κομμουνιστική Διεθνής** (2007), *Η Κομμουνιστική Διεθνής. Οι θέσεις και το Καταστατικό της Κομμουνιστικής Διεθνούς όπως ψηφίστηκαν στο Β΄ Συνέδριο της Πετρούπολης-Μόσχας (6-25 Ιουλίου 1920)*, Αθήνα, Σύγχρονη Εποχή.
- Λένιν, Β.Ι.** (1985), «Ένα βήμα μπρος, δύο βήματα πίσω», *Άπαντα*, τόμ. 8., Αθήνα, Σύγχρονη Εποχή.
- Λένιν, Β.Ι.** (2002), «Ο παρτιζάνικος πόλεμος», *Θέσεις* 81, Οκτώβριος-Δεκέμβριος.
- Λένιν, Β.Ι.** (2009), *Δύο ταχτικές της σοσιαλδημοκρατίας στη δημοκρατική επανάσταση*, Αθήνα, Σύγχρονη Εποχή.
- Λένιν, Β.Ι.** (2013), *Τι να Κάνουμε; Τα φλέγοντα ζητήματα του κινήματός μας*, Αθήνα, Σύγχρονη Εποχή.
- Λεοντιάδης, Γ. – Δάγκας, Α. – Μαργαρίτης, Γ. – Σκαλιδάκης, Γ.** (2011), *Ο δίκας της Μόσχας*, Ελευθεροτυπία.
- Λιάκος, Α.** (1993), *Εργασία και πολιτική στην Ελλάδα του Μεσοπολέμου*, Αθήνα, Ίδρυμα Έρευνας και Παιδείας της Εμπορικής Τράπεζας της Ελλάδας.
- Λούξεμπουργκ, Ρ.** (1904), *Οργανωτικά προβλήματα της Ρωσικής Σοσιαλδημοκρατίας*, Αθήνα, Κοροντζής.
- Λούξεμπουργκ, Ρ.** (1985), «Λενινισμός ή Μαρξισμός», στο Γκρούπερ, Χ., *Επανάσταση στην Ευρώπη*, Αθήνα, Κομμούνια/Ιστορική Μνήμη 2.
- Παλούκας, Κ.** (2003), «Η "Αριστερή Αντιπολίτευση" στο ΚΚΕ. Αρχαιομαρξιστές και σπαρτακιστές», στο Χατζιωσήφ, Χρήστος (επιμ.), *Ιστορία της Ελλάδας του 20ού αιώνα. Ο Μεσοπόλεμος 1922-1940*, τομ. Β΄ (Β2), Βιβλιόραμα, σ. 203-243.
- Παλούκας, Κ.** (2004), *Η οργάνωση Αρχείο του Μαρξισμού (1919-1949): Κοινωνικοί αγώνες, πολιτική οργάνωση, ιδεολογία και πολιτισμικές πρακτικές στα εργατικά στρώματα της Ελλάδας κατά το πρώτο μισό του 20ού αιώνα*, Διπλωματική Εργασία, Πανεπιστήμιο Κρήτης.
- Παλούκας, Κ.** (2007α), «Από το ΣΕΚΕ στο ΚΚΕ (Μέρος Α΄)», *Ουτοπία*, τεύχ. 72, Ιανουάριος-Φεβρουάριος.
- Παλούκας, Κ.** (2007β), «Από το ΣΕΚΕ στο ΚΚΕ (Μέρος Β΄)», *Ουτοπία*, τεύχ. 74, Μάιος-Ιούνιος.
- Salvadori, M.L.** (2007), «Ο γιακωβινισμός στη μαρξιστική σκέψη», μτφ. Γ. Μερτζιώτης, στο <http://indy.gr/library/o-giakobinismos-stin-marksistiki-skepsi>.
- Στάλιν, Ι.Β.** (1950), *Ζητήματα Λενινισμού*, Αθήνα, Αλφειός.
- Alexander, R.J.** (1991), *International Trotskyism, 1929-1985: A documented analysis of the movement*, Durham, Duke University Press.
- Brower, D.R.** (1968), *The New Jacobins: The French Communist Party and the Popular Front*, Ithaca, N.Y., Cornell University Press.
- Eaden, J. – Renton, D.** (2002), *The Communist Party of Great Britain since 1920*, Basingstoke, Palgrave Macmillan.
- Fitzpatrick, S.** (2000a), *Everyday Stalinism: Ordinary*
- Life in Extraordinary Times: Soviet Russia in the 1930s*, New York, Oxford University Press.
- Fitzpatrick, S.** (ed.) (2000b), *Stalinism: New Directions*, London, Routledge.
- Kautsky, K.** (1918a), *Die Diktatur des Proletariats*, Βιέννη, National Labour Press.
- Kautsky, K.**, (1918b), «The Bolsheviki Rising», *The Class Struggle*, vol. II, no 2, March-April.
- Kirby, D.** (1998), «Zimmerwald and the origins of the Third International», in Rees, T. – Thorpe, A. (eds), *International Communism and the Communist International*, Manchester-New York, Manchester University Press.
- Kozlov, N.N. – Weitz, E.D.** (1989), «Reflections on the Origins of the 'Third Period': Bukharin, the Comintern, and the Political Economy of Weimar Germany», *Journal of Contemporary History*, vol. 24, no. 3, July, p. 387-410.
- Martov, J.** (1938), «Marx and the dictatorship of the proletariat», *International Review*, New York.
- Rothstein, A. – Ponomarev, B.N.** (1960), *History of the Communist Party of the Soviet Union*, Moscow, Foreign Languages Publishing House.
- Salvadori, M.L.** (1990), *Karl Kautsky and the socialist revolution, 1880-1938*, London, Verso.
- Trotsky, L.**, (1904), «Our Political Tasks», in <https://www.marxists.org/archive/trotsky/1904/tasks/>.
- Worley, M.** (2000), «The Communist International, The Communist Party of Great Britain and the 'Third Period', 1928-1932», *European History Quarterly*, vol. 30, no. 2, April, p. 185-208.